

Bogastvo, revščina in odziv na kriminaliteto - od leta 2000 do 2007

Dragan Petrovec, Katja Šugman, Gašper Tompa*

Članek je nadaljevanje raziskave o tem, kako sta v družbi povezana revščina in odziv na kriminaliteto (European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 4/2000 – D.Petrovec: Poverty and Reaction to Crime). Revščino merimo s HPI (Human Poverty Index), ne pa z običajnim obsegom BDP. Le HPI omogoča merjenje družbene izključenosti in obsega revščine ter skrb za družbeno obrobje. BDP pa daje le povprečno sliko brez predstave o deležu zelo revnih.

V letu 2000 smo ugotovili, da obstaja visoka korelacija (+0,58) med revščino po HPI in številom zapornikov. Ta rezultat je narekoval opozorilo zlasti tranzicijskim deželam, kandidatkam za EU, da ne bi ustvarjali hudih razlik med bogatim in revnim delom prebivalstva, čeprav se v povprečju blaginja zvišuje. Take razlike dokazano vodijo v izključevanje dela prebivalstva, tudi z zaostreno kaznovalno politiko.

Ponovljena raziskava leta 2007 je potrdila, da nove članice v hlastanju za čim hitrejšim dobičkom ustvarjajo izrazito neenakost v družbi. Naraščanje revščine gre še izraziteje vstric z naraščanjem števila zapornikov. Z uporabo HPI in dodatnega indeksa neenakosti (inequality index) smo ugotovili za različne skupine držav (tranzicijske posebej, starejše članice EU), da je zlasti pri novih (Estonija, Poljska, Slovaška, Češka, Madžarska) korelacija med ekonomsko neenakostjo in številom zapornikov izredno visoka in narašča v treh merjenih obdobjih (1995,2001,2006) od 0,80 do 0,84.

Družbena elita, ki ima zaradi denarja tudi oblast, določa pravila, po katerih je mogoče obogateti le ozkemu krogu ljudi, na drugi strani pa se večja število revnih, ki jim je treba preprečiti vpliv na družbene spremembe, tudi z getoiziranjem in zapiranjem. Rešitev temeljnih kriminoloških vprašanj je v rokah politikov, ki pa imajo močne interese, da se ohrani status quo.

Ključne besede: kriminalna sociologija, družbena stratifikacija, ekonomska neenakost, bogastvo, revščina, kriminaliteta, družbena reakcija

UDK: 316.344.23:343.973

1 Uvod

Leta 2000 je bila objavljena razmeroma skromna, a dovolj zgovorna raziskava z naslovom Bogastvo držav in odziv na kriminaliteto¹. Bogastvo se praviloma meri v družbenem bruto produktu na prebivalca, kar daje povprečno številko, za katero se lahko skriva marsikaj, od hude revščine na eni strani do osupljivega premoženja posameznikov na drugi. Vendar povprečna številka vse te razlike prikrije. Prav zato so razvili statistična merila, ki odstirajo zaveso in omogočajo pogled v kvaliteto življenja različnih družbenih skupin znotraj iste države.

Eden pomembnejših pokazateljev stanja revščine je HPI (human poverty index), ki so ga razvili Združeni narodi za bolj primerljivo obravnavo življenjskih standardov prebivalstva v državah v razvoju. HPI meri tri dimenzije revščine, in sicer ocenjuje, koliko ljudi ne bo dočakalo 40. leta, koliko jih živi pod mejo revščine ter kolikšen delež prebivalstva je nepismen. V raziskavi je bil izbran HPI2, prilagojena različica indeksa za razvite države, ki obravnava še četrti element revščine – dlje trajajočo socialno izključenost (npr. brezposelnost).

Pravzaprav vedno, ko govorimo o revščini, naletimo tudi na vprašanje ekonomske neenakosti, ki daje sliko o porazdelitvi bogastva znotraj posamezne družbe. V raziskavi smo za mero ekonomske neenakosti vpeljali koeficient, imenovan INEQ.²

* Dragan Petrovec, dr. prav. znanosti, raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo; Katja Šugman, izr. prof. na Pravni fakulteti v Ljubljani; Gašper Tompa, mladi raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo.

¹ Petrovec, str. 216–221.

² INEQ kaže kolikokratnik (?) družbenega bogastva poseduje zgornji, najpremožnejši decil prebivalstva v primerjavi s spodnjim, najrevnejšim decilom.

V prvi raziskavi leta 2000 nas je zanimala korelacija med revščino v določeni državi in odzivom na kriminaliteto. V ta namen je bila najprej izdelana dvojna lestvica bogastva oziroma revščine. Prva je razvrstila države po bruto družbenem produktu (BDP), druga pa po indeksu revščine (HPI). Za vzorec smo vzeli 14 držav, 12 zahodnoevropskih, Združene države Amerike in Slovenijo. Razlika pri uvrstitvah držav po prvem in po drugem kriteriju je bila nadvse zgovorna. Združene države so bile kot najbogatejša skupnost na prvi lestvici na prvem mestu, na drugi lestvici pa zadnje. Slovenija je bila na prvi lestvici zadnja, na drugi pa točno v sredini. Prva na drugi lestvici je bila Švedska.

Tovrstne lestvice marsikaj povedo o socialni državi. Včasih gre za državo, ki poudarjeno ustvarja razlike med ljudmi in posamezniku pripisuje odprte možnosti za kakršen koli uspeh ali položaj. Prav tako pa istemu posamezniku pripiše odgovornost za neuspeh. Pri tem se država ne čuti dolžne ali poklicane za kakšno posebno pomoč neuspešnim.

Običajni premislek nas vodi v primerjavo revščine v posamezni državi z obsegom kriminalitete. Tak postopek da rezultate, ki so pričakovani že kakšnih dvesto let. Iz leta 1833 je namreč Guerryjeva razprava, v kateri je ugotovil, da je največ kriminala v Franciji tam, kjer je bogastvo najbolj neenakomerno razporejeno. Vendar se v našem primeru nismo lotili te primerjave, ker je interpretacija korelacij in pripisovanje kriminalitete pretežno revščini bolj tvegana kot ocena tega, česar smo se lotili. Naša domneva v prvi in v ponovljeni raziskavi je bila naslednja: države, ki jim ni posebej mar za svoje družbeno obrobje (tako, da bi ga bilo čim manj), se tudi manj obotavljajo z represijo zoper delinkvente kot specifično skupino obrobja. Ravnanje z obrobjem je lahko odkrito represivno, ponekod naravnost brutalno, lahko pa se podobno trdi ukrepi zavijejo v celofan strokovnega poimenovanja »upravljanja z določenimi družbenimi skupinami«, ki jih je treba obvladovati. Na teh načelih sloni politika in praksa »nove penologije«.³

Odziv države na kriminaliteto se dovolj dobro, čeprav ne v popolnosti, prepozna v številu oseb, ki jim je zaradi kaznivih dejanj odvzeta prostost. Zaporna kazen kot »ultima ratio« je ponekod »prima ratio«, v določenih, vse redkejših državah pa še vedno dajejo prednost drugačnim oblikam obravnave (denarna kazen, alternativni ukrepi, poravnave in podobno).

Merjenje korelacije med revščino (HPI2) in številom zapornikov na 100.000 prebivalcev je v letu 2000 pokazalo korelacijo ranga 0,56. Korelacijski koeficient, ki je še zanesljivejši pokazatelj, pa je bil 0,58. Obe vrednosti sta v družboslovju statistično prepičljivi.

Ta rezultat je vodil v opozorilo, česa vsega se je treba izogibati v tako imenovanih tranzicijskih deželah, da ne bi zapadli v podobne družbene tokove naraščajoče revščine kljub povprečno zvišani blaginji. Predvidevali smo, da povečevanje družbenega proizvoda za vsako ceno in brez pozornosti na družbeno obrobje privede do globokih razlik med bogatim in revnim delom prebivalstva. Ta pot bi zelo verjetno privedla do visokega števila zaprtih oseb v tako razslojeni državi. Že leta 2000 smo opozorili na ekonomske interese razvitih držav, zlasti evropskih. Ti so bili predvsem v investiranju kapitala, ki bi prinesel hitre dobičke. Manj zanimanja in želje je po ustvarjanju trdnega in zdravega gospodarstva v novih demokracijah. Problem mladih demokracij je bil tudi v tem, da je politični prehod omogočil skupini ljudi, da so prišli do izjemnega bogastva s špekulacijami, goljufijami in državno podporo. Če samo ponovimo oceno iz leta 1999, lahko preberemo, da je npr. iz ruskega gospodarstva leta 1991 odteklo približno 300 milijonov dolarjev, s čimer se napaja ruska mafija po vsem svetu.⁴ Opozorili smo tudi na dejstvo, da tuja podjetja le redko delujejo po humanitarnih načelih. Poleg tega gre v številnih primerih za preseljevanje tehnologij na evropski vzhod, kjer so ekološki standardi nižji. Skratka, pri odpiranju domačega prostora je treba biti zelo previden, da v imenu ekonomske liberalizacije ne utrpimo škode namesto pričakovanega dobička.

Ali je bilo opozorilo utemeljeno? Po kakšni poti stopajo mlade demokracije in česa bi se lahko naučile iz dobrih in slabih zgledov zahodnoevropskih držav? Kaj spodbudnega pri naša glede tega Evropska unija in članstvo v njej?

2 Razumevanje svobode in demokracije

Uvodoma je treba poudariti, da v pričujoči razpravi ne moremo in ne bi smeli prezreti ključnih političnih vprašanj, od katerih je odvisno, kaj bo znanost raziskovala. Natančneje, na kakšne družbene odnose in procese bomo kot raziskovalci nalteli, je v veliki meri odvisno od političnih odločitev. Dogaja se, da se znanost zapre v navidez objektivni in nedostopen prostor, brez želje ali moči, da bi vplivala na politične odločitve. Poskusimo z nekoliko grobo ilustracijo. Znanstveniki so ugotovili, da je še zadnji vir pitne vode onesnažen in neuporaben za ljudi. Pred tem so vsako leto spremljali vodne vire in ugotavljali vse večje zastrupljanje okolja. Vedeli so, da bo do tega neizogibno prišlo, a so ostajali pri svojih poročilih v znanstvenih publikacijah, ki niso dosegle širšega občinstva. Kolikšen delež odgovornosti nosijo za tako stanje, čeprav sami niso prispevali k onesnaževanju? Odgovor ni enostaven, a vseeno kaže na nujnost odprte in vsem dostopne kritike, ki

³ A. Normandeau.

⁴ R. Čačinovič.

jo mora znanost usmeriti na politiko, kadar sprejema splošno škodljive odločitve.

Velika iluzija je, če mislimo, da svojega prostora ne moremo zastrupiti enako hudo s procesi, kakršen je na primer sovražstvo do družbenega obrobja, kjer vedno najdemo primerne žrtve, od alkoholikov, delomrznežev, priseljencev, Romov, muslimanov pa do invalidov, celo invalidnih otrok. Za vsa ta onesnaženja imamo tudi v Sloveniji vse preveč dokazov. Zato je v določenem obsegu nujna analiza političnih dogajanj in odločitev, ki generirajo kriminaliteto.

Evropska unija se pri sprejemanju novih članic praviloma zadovoljuje s svobodnimi volitvami kot glavnim varovalom in dokazom demokracije. Seveda temu sledijo zahteve po skladni zakonodaji na temeljnih področjih, a svobodne volitve, ki jih nadzirajo številni tuji opazovalci, so še vedno *prima conditio sine qua non*. Takšno načelo, ki je uveljavljeno tudi drugod po svetu, v praksi pomeni, da je od politične zrelosti zmogovite stranke ali koalicije odvisno, kako bo vodila državo. V tem primeru je le malo sredstev, ki bi preprečevala zlorabo oblasti, ki si jo privoščijo številni zmagovalci svobodnih volitev. Zmaga namreč pomeni začetek diktature, ki jo lahko preprečijo oziroma končajo le prihodnje volitve.⁵ Vendar se v praksi dogaja, da se tudi naslednji zmagovalci ujamejo v isto past zasvojenosti z močjo in oblastjo. Tovrstna zaslepljenost z zmagovalstvom po pravilu pomeni zmanjšano občutljivost za družbeno obrobje, za vključevanje vseh družbenih segmentov, saj začetek vladanja dokazuje prav izključevanje vseh »nemzogovitih«. Zato ne preseneča razmeroma enotna nestrpnost, ponekod izrazito sovražna politika do določenih družbenih skupin. Mednje spadajo najpogostejše tujci, pripadniki določenih vere, Romi, delinkventi, ljudje z istospolno usmerjenostjo in, na žalost, vse bolj tudi invalidi, revni, celo zaradi določenih bolezni prizadeti otroci.

Današnja Evropa v zahodnem in vzhodnem delu dokazuje naraščajočo nestrpnost do omenjenih skupin. Slovenija se je primeroma »proslavila« z administrativnim genocidom osemnajst tisoč ljudi, pri katerih ni nikakršnega upanja, da bi katera koli politična stranka uspela ali sploh želela izpolniti sodbo ustavnega sodišča. Poljska politika, zlasti predsednik Kaczyński, pogosto poudarja, da bi morali premisliti o dokončnosti odprave smrtnih kazni in je ne jemati kot nespremenljive evropske vrednote. Poleg Lukašenka je tej ideji naklonjen manjši del slovenske politike in znatno večji del

slovenske javnosti. Za številne evropske države prihajajo na dan podatki o voljnem sodelovanju vlad z Združenimi državami Amerike pri tajnih operacijah v zvezi s prevozom, tudi ugrabljanjem domnevnih teroristov. Dick Marty, predsednik Odbora za pravne zadeve in človekove pravice parlamentarne skupščine Sveta Evrope, je poročevalec o tajnih zaporih ameriške obveščevalne službe CIA na evropskih tleh. Na podlagi njegovih raziskovanj in zbiranja dokazov je bil tudi predsednik Bush prisiljen spreminjati izjave o obstoju zaporov. Marty je izjavil, da je bil naravnost šokiran nad tem, kako evropske vlade lažejo.⁶

Tudi zakonodaja se oddaljuje od standardov, ki veljajo za civilizirane pravne ureditve. Thomas Hammarberg, komisar za človekove pravice v Evropski uniji, poudarja, da so številne evropske države sprejele zakonske rešitve, ki so daleč pod standardi, s katerimi bi zagotavljali varstvo človekovih pravic. Hammarberg ocenjuje, da te težave povzročajo Združene države Amerike, katerih zglede Evropa slepo posnema. Poleg tega evropske države niso kaj dosti zaskrbljene zaradi hudih kršitev človekovih pravic v Ameriki, pravzaprav se nanje sploh ne odzivajo.⁷

Opisane primere sicer lahko uvrstimo v polje političnega. Vendar bi bilo zelo kratkovidno ocenjevati, da vsi ti procesi in odločitve nimajo direktnega vpliva na področje kriminologije, kazenskega prava in človekovih pravic. Na eni strani gre za konkretne kršitve, ki jih s precej napora sčasoma dokažejo nepristranski raziskovalci, na drugi pa – kar je še dosti huje in nevarneje – za ustaljene vzorce političnega odločanja, ki neizogibno privedejo do vse hujših, tudi sistematičnih kršitev človekovih pravic. Če je naloga znanosti spreminjati svet (upajmo, da na bolje), se ta nikoli ne sme izogniti opozorilom, kam vodi določen način odločanja na državni ravni. Znanost bi morala opravljati vlogo vselej budnega nadzornika političnih odločitev. Če nam je pri onesnaževanju okolja to po dolgih letih komajda postalo jasno, ko nam plini, tople grede in podobni procesi grozijo z izumrtjem, je na drugi strani kaznovanje z vsemi sorodnimi oblikami družbenega izločevanja še vedno nekaj, za kar smo prepričani, da ne onesnažuje okolja.

⁵ O tem piše tudi France Bučar: "...ni dvoma, da je tudi parlamentarna demokracija vrsta diktature. Stranka (zmogovita, op. D.P.) lahko svobodno vlada, sicer še vedno v okviru ustave, vendar enako kot prosvetljeni absolutni vladar. Taka vlada se vsebinsko v ničimer ne razlikuje od različnih oblik totalitarizmov." (str. 111).

⁶ V intervjuju za Delo (14. julija 2007, Sobotna priloga, str. 19) je med drugim povedal, da ima dovolj trdne dokaze o zaporih v Evropi in o mučenjih domnevnih teroristov. Med sramotnejše dogodke uvršča govor nekdanjega direktorja italijanske obveščevalne službe generala Pollarija, ki je nastopil pred evropskimi parlamentarci s trditvami, da niso bili vpleteni v nikakršne akcije. V tem času pa je imel milanski tožilec že trdne dokaze o njihovem sodelovanju pri ugrabitvi Abu Omarja, ki so ga agenti Cie sredi Milana ugrabili leta 2003. V Evropi so s Cio sodelovale predvsem vojaške obveščevalne službe, ki imajo zaradi sodelovanja z Natom bolj proste roke.

⁷ T. Hammarberg, str. 16.

Ali je revščina in pristajanje nanjo prav tako nekaj, kar je samoumevno? Ima tako stališče morda vse več podpore tudi v katoliški Cerkvi, za katero ni videti, da bi se odpovedala ideji papeške okrožnice *Rerum novarum*, po kateri revščina ni nobena sramota, je neizogibna danost, smisel dela, ki je v trpljenju, česar pa kapitalisti ne smejo zaostrovati?⁸ Je revščina, ki se pojavlja v zaostrenih oblikah tako imenovanih tranzicijskih držav, nujna kolateralna škoda, če sploh škoda? Je morda celo motivator napredka? Ali pa je morda revščina imenitna priložnost za preizkušanje raznovrstnih državnih ukrepov od getoizacije prek zaostrenega nadzorovanja do iskanja skrajnega roba zmanjševanja socialne pomoči, ki meji na eksistenčni minimum? Ali odločitev za pristajanje na revščino in njeno dodatno ustvarjanje ter poglobljanje pomeni tudi spodbudo za ustvarjanje novih kaznovanih mehanizmov, ki so sprva namenjeni družbenemu obrobju, kasneje pa se vse manj selektivno uporabljajo na celotni populaciji?

3 Nekaj problemov ekonomskega razvoja

V poglavju o razumevanju svobode in demokracije smo se srečali s pojmom, ki bi ga lahko primerjali z anglosaško delitvijo prava na »law in books« in »law in action«. Če gre pri razumevanju prava za dve področji – kako je pravo zapisano in se bere ter kako deluje v resnici, v dejanskih razmerah – lahko nekaj podobnega ugotovimo tudi za demokracijo. Ta se enako v Evropi kot v Ameriki precej razlikuje od zapisane. Kakor koli že imajo posamične države tudi v ustavi zapisano, da so »socialne«, obstajajo kričeče razlike. Slovenija se lahko hvali z revščino, katere obseg je nižji od povprečja v Evropski uniji. Vendar je tudi dvanajstodstotna stopnja številka, ki pomeni več kot dvesto tisoč revežev v državi. Razen tega je razlika, ali je pod pragom revščine Norvežan, Danec, Slovenec ali Američan.

Nobelov nagrajenec za ekonomijo Joseph Stiglitz pravi, da globalizacija ustvarja bogate države z revnimi državljani.⁹ Največji pritisk občutijo manj usposobljeni in nekvalificirani. Edino skandinavski model globalizacije obljublja bolj urejeno in pravično družbo. Ta zagotavlja visoko stopnjo investiranja v vzgojo, izobraževanje in tehnologijo, temu pa je treba dodati močan socialni sistem, ki varuje šibke, izpostavljene in ranljive.

Sistem bo deloval le, če tisti, ki pridobijo, delijo dobiček z onimi, ki izgubljajo.

Današnje razmere v Sloveniji pričajo o tem, da se socialna varnost šteje za zablodo socializma in eno glavnih ovir za motiviranje delavcev. Delavec bo dobro delal le, če bo v stalnem strahu za delovno mesto. Zato ni čudno, da raziskave o podjetniški etiki razkrivajo najbolj grobo izkoriščanje.¹⁰

Stiglitz zagovarja izrazito progresivno obdavčevanje, karšno pozna skandinavski model. V odgovor konservativnejšim ideologom ponuja trditev, da so ljudje v podjetništvu pripravljeni dosti več tvegati, če vedo, da se lahko zanesejo na podporo socialne države.¹¹

Večina novih demokracij je sprostila številne ekonomske mehanizme in dopustila nesorazmerno bogatenje priložnostnih elit, na drugi strani pa naraščanje revščine, ki jo spremljajo očitki odgovornosti zanje, saj naj bi vsakdo imel možnost za delo in zaslužek, če le se hoče potruditi za oboje. Čas svobode naj bi bil čas svobodnih odločitev za karkoli, prav tako za ustvarjanje bogastva. Slovenija je bila pri odpiranju svojega trga za tuje investicije in tudi pri razprodaji svojega premoženja nekoliko zadržana. To zadržanost je pred leti kritiziral Dunajski inštitut za ekonomske raziskave (WIFO), ki je preučeval pripravljenost tranzicijskih dežel za vstop v EU. Slovenija je zasedla zelo nizko mesto po kriterijih obsega tujih investicij, intenzivnosti liberalizacije in privatizacije, napredka pri potrebnih gospodarskih reformah in prilagoditve domače zakonodaje evropski. Istočasno je Slovenija dobila najvišje ocene pri višini družbenega proizvoda, kupni moči in zanesljivosti investicij. Skupno poročilo je bilo vseeno uničujoče: celo Estonija in Slovaška sta se uvrstili višje.¹²

Ena pomembnejših in pogosto citiranih raziskav zadnjega časa dokazuje presenetljive rezultate tujih investicij v tranzicijska gospodarstva. Ekonomist Jože Mencinger je ugotovil, da je kar v sedmih od osmih držav kandidatke (Češka, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva, Poljska, Slovaška in Slovenija) negativna korelacija med tujimi direktnimi vlaganji in gospodarsko rastjo. Ugotovitev velja za obdobje 1994–2001. Enake rezultate dobimo, če primerjamo podatke za vsako leto posebej. Še vedno velja negativna korelacija za obdobje šestih let od osmih. Slovensko obotavljanje pri odpiranju za tuje investicije je zagotovilo nadpovprečno in stabilno gospodarsko rast.¹³

⁸ Prim. Družbeni nauk Cerkve; ur. J. Juhant, R. Valenčič; Celje, Mohorjeva družba; 1994 (str. 46–49). Papeška okrožnica poskuša najti skorajda ganljivo ravnotežje med sočutnim kapitalistom in predanim delavcem, ki nikoli ne sme ogroziti kapitalistove lastnine. Delo in z njim povezano trpljenje sta neizogibna posledica greha. Najbolje je vzeti človeški položaj takšen, kakršen je, in iskati drugod primerne olajšave (ne v enakosti ljudi – ali v dodatnih pravicah delavca – op.D.P.).

⁹ Global Economic Viewpoint; (09-25-2006).

¹⁰ Glas, Miroslav, 20 str.

¹¹ Global Economic Viewpoint.

¹² Pristolič, str. 6.

¹³ Mencinger, str. 493–510.

Izogibanje Slovenije slepemu sledenju navodilom mednarodnih institucij se je pokazalo kot dobro. Stiglitz namreč ugotavlja tudi to, da je Mednarodni denarni sklad s svojo politiko izgubil kredibilnost. Skladova priporočila in pritiski so marsikje (najbolj znan primer je Argentina) povzročili ogromno škodo.¹⁴

Ob tem velja spomniti še na razmišljanje ameriškega ekonomista Thomasa Hartmana. Po njegovem je nemogoče govoriti o demokraciji, ko obseg bogastva določene družbene elite preide neko mero. Demokracija se takrat sprevrže v oligarhijo, kar je najbolj očitno v Združenih državah Amerike. Tam najpremožnejše in najmočnejše družine uspejo doseči, da kongres sprejema zakonodajo, ki jim omogoča ohranitev bogastva in s tem moči.¹⁵

Ta opozorila dovolj jasno pričajo o stanju, v kakršnem se je znašla tudi Slovenija. Ali je 400.000 evrov tisti znesek odpravnine, ki govori o nastanku družbenih elit, ki določajo zakonodajo, s katero se država še bolj deli na revne in bogate?¹⁶ Ali se je pokazalo, da je bilo opozorilo, izrečeno leta 2000, in objavljeno tudi v ugledni mednarodni reviji, utemeljeno? Ali so se tranzicijske države oziroma njihove politične elite uspele izogniti skušnjavi nezmerne bogatenja, ki na drugi strani prinese pozabo skrbi za družbeno obrobje?

4 Odziv na kriminaliteto

Izognili smo se standardnemu primerjanju revščine in kriminalitete. Kar nas je zanimalo, je le država, oblast in njena reakcija na družbeno obrobje. Za potrditev domneve o korelaciji med revščino in številom obsojencev v zaporih, kar odraža tisto najbolj skrajno reakcijo državne represije, smo čez sedem let uporabili nekaj dodatnih kazalcev.

Prvo merjenje temelji na HPI2 indeksu.¹⁷ Temu smo dodali še kazalnik neenakosti (INEQ), ki pove, kako je razdeljen delež dohodka med zgornjih deset odstotkov najpremožnejših državljanov in spodnjih deset odstotkov najrevnejših. Ta indeks je klasičen, preprost pokazatelj družbene neenakosti.

HPI2 se izračuna po naslednji formuli:

$$HPI2 = [1/4(P_1^a + P_2^a + P_3^a + P_4^a)]^{1/a},$$

pri čemer je

P_1 = verjetnost, da nekdo ne bo dočakal 60. leta

P_2 = obseg, delež funkcionalne nepismenosti med prebivalstvom

P_3 = relativna revščina (delež prebivalstva, ki ima manj kot 50 % povprečnega dohodka)

P_4 = dlje časa trajajoča nezaposlenost (več kot eno leto)

Ta indeks enakomerno upošteva štiri vrste prikrajšanosti vsakdanjega življenja – zdravje, izobrazbo, premoženjsko stanje ali standard in socialno izključenost.

Prejšnjim državam (merjenje leta 1999) smo zdaj dodali še pet držav, ki so postale članice Evropske unije: Estonija, Poljska, Slovaška, Češka in Madžarska. Za podatke o zapornikih smo uporabili vire, ki jih objavlja Mednarodni evropski center za zaporske študije.¹⁸

Za število zapornikov na splošno velja skrb vzbujajoče naraščanje. Če je bilo v letu 1995 povprečno število zapornikov v izbranih deželah 105, se je v letu 2006 povzdignilo že na 131. Za primerjavo tega naraščanja in stopnje revščine smo izdelali naslednje tabele:

¹⁴ Global Economic Viewpoint.

¹⁵ T. Hartman.

¹⁶ V letu 2006 sta bili primeroma izplačani dve odpravnini, ena v znesku 101.000 in druga v višini 98.000 evrov. Podjetji sta bili Istrabenz in Mercator.

¹⁷ Leta 1999 je uporabljen HPI1 kazalnik za države v razvoju.

¹⁸ International Centre for Prison Studies- Europe, na internetnem naslovu: http://www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief/world_brief.html

Tabela 1: Razvrstitev glede na število zapornikov in primerjava z indeksom revščine (HPI2) ter mero neenakosti (INEQ).

Rang	Država	Št. zap. na 100.000 preb.	Rang	Država	HPI2	Rang	Država	INEQ
1	Estonija	333	1	Poljska	27,4	1	Estonija	14,9
2	Poljska	229	2	Slovenija	26,8	2	VB	13,8
3	Češka	189	3	Madžarska	22,6	3	Italija	11,6
4	Slovaška	165	4	Irska	15,3	4	Irska	9,7
5	Madžarska	163	5	VB	14,8	5	Nizozemska	9,2
6	Španija	144	6	Estonija	13,8	6	Francija	9,1
7	VB	143	7	Belgija	12,4	7	Španija	9
8	Nizozemska	127	8	Italija	12,2	8	Poljska	8,6
9	Italija	102	9	Španija	11,6	9	Danska	8,1
10	Nemčija	95	10	Češka	11,4	10	Belgija	7,8
11	Belgija	88	11	Francija	10,8	11	Nemčija	6,9
12	Francija	88	12	Slovaška	10,3	12	Slovaška	6,7
13	Irska	78	13	Nemčija	10,2	13	Švedska	6,2
14	Švedska	78	14	Danska	9,1	14	Slovenija	5,9
15	Danska	77	15	Nizozemska	8,4	15	Finska	5,6
16	Finska	75	16	Finska	6,6	16	Madžarska	5,5
17	Slovenija	59	17	Švedska	6,5	17	Češka	5,2
Povprečje		131	Povprečje		13,5	Povprečje		8,5

V nadaljnjem postopku smo razdelili dežele v dve skupini, v skladu s politično-zgodovinskimi značilnostmi, in za vse možnosti izračunali korelacije za leta 1995, 2001 ter 2006. V prvo skupino smo uvrstili Dansko, Belgijo, Francijo, Nemčijo, Italijo, Nizozemsko, Veliko Britanijo, Švedsko, Finsko, Irsko in Španijo.

V drugo smo uvrstili nove članice – Slovenijo, Estonijo, Poljsko, Slovaško, Češko in Madžarsko.

Indeks revščine HPI2 je bilo potrebno pri nekaterih vzhodnoevropskih državah izračunati iz splošnih statističnih podatkov, ker ga ni bilo mogoče najti kot samostojno kategorijo.¹⁹

Trije vzorci pomenijo naslednji izbor držav:

Prvi vzorec upošteva vseh 17 držav, "stare evropske" in tranzicijske. Drugi vzorec se omeji le na zahodnoevropske, tretji pa na izbrane tranzicijske. Pri vseh vzorcih sta izmerjena oba indeksa (revščina in neenakost).

Korelacija pri treh vzorcih je naslednja:

1. skupina - vse države skupaj				
Koef. korelacije		ŠT_ZAP06	ŠT_ZAP01	ŠT_ZAP95
	HPI2	0,25	0,21	0,16
	INEQ	0,45	0,44	0,40

2. skupina - »stare« EU države				
Koef. korelacije		ŠT_ZAP06	ŠT_ZAP01	ŠT_ZAP95
	HPI2	0,35	0,58	0,42
	INEQ	0,63	0,69	0,58

3. skupina - nove članice EU				
Koef. korelacije		ŠT_ZAP06	ŠT_ZAP01	ŠT_ZAP95
	HPI2	-0,37	-0,44	-0,52
	INEQ	0,84	0,82	0,80

¹⁹ Podatki o indeksih revščine se za večino razvitih držav nahajajo na spletnih strani Združenih narodov: [www://hdr.undp.org/](http://hdr.undp.org/). HPI2 za Slovaško in Estonijo smo izračunali sami.

Pri prvi skupini, ki ne loči držav, ampak obravnava skupaj zahodne in vzhodne, je korelacija med naraščanjem števila zapornikov in revščino pozitivna, a ne izrazito. Pozitivna korelacija se zvišuje od 0,16 v letu 1995 na 0,25 leta 2006. Korelacija med INEQ in številom zapornikov pa je bolj prepričljiva. Je višja (od 0,40 do 0,45) in prav tako narašča.

Pogled na zahodnoevropske države ponuja prepričljivejšo sliko. Korelacija med revščino in zaporniki je višja, čeprav ne narašča (med 0,35 in 0,58). Dosti tesneje pa sta povezana število zapornikov in neenakost (med 0,58 in 0,69).

Manj jasen je prvi del rezultatov v tretji skupini, kjer nastopajo le mlade demokracije. Koeficient revščine HPI2 je negativen. Razmišljati velja o stopnji vpliva elementov tega indeksa na represivno vedenje do družbenega obrobja. Med sestavinami indeksa je npr. funkcionalna nepismenost, ki je bila ponekod izrazito visoka (zlasti v Sloveniji). Ali je visoka stopnja tovrstne nepismenosti res povezana s številom zapornikov? Morda velja podoben zadržek pri socialni izključenosti, ki jo ugotavljamo predvsem z obsegom dlje trajajoče brezposelnosti. Zaradi nejasnosti, ki so sploh večje v družboslovnem sklepanju, je bil drugi indeks, ki opredeljuje stopnjo neenakosti (razlike med najpremožnejšimi in najrevnejšimi v družbi), videti manj zapleten. Tukaj pa koeficient korelacije izkazuje najvišjo povezanost med neenakostjo in številom zapornikov. Giblje se med 0,80 leta 1995 in 0,84 leta 2006.

Neenakost je v močni povezavi z represivnim odzivom na kriminaliteto ne glede na to, katero skupino držav vzamemo ali kateri čas v obdobju zadnjega desetletja.

5 Zaključek

Korelacija med družbeno neenakostjo in številom zapornikov je prepričljivo pozitivna v izbranih evropskih državah. Kljub opozorilom tranzicijskim deželam, da je potrebno obrzdati liberalizem in ga usmeriti v splošno dobro, kot se izraža v definiciji socialne države, se nič takega ni zgodilo. Politika vzhodnoevropskih in srednjeevropskih mladih demokracij je zanemarila načela socialne države in ustvarila sistem, v katerem ima majhna skupina ljudi v rokah večino družbenega premoženja. Pri tem najbrž nastaja prav to, na kar opozarja ameriški ekonomist Hartman. Premožna elita ima poleg denarja tudi oblast, s čimer je proces ozko usmerjenega bogatenja trajno zagotovljen s pomočjo ustrezne zakonodaje.

Premožni del prebivalstva z vzvodi represije poskrbi za obvladovanje družbenega obrobja, za stalno dokazovanje delitve ljudi na poštene na eni in nevarne delinkvente na drugi strani, za obljube o preganjanju kriminala in za zastraševanje s strogimi kaznimi.

Položaj Slovenije je treba osvetliti vsaj z dveh plati. Na izbranih lestvicah je uvrščena dovolj dobro. Ima najnižje število zapornikov na število prebivalcev (59), po indeksu neenakosti je podobno dobro uvrščena (med Švedsko in Finsko), zelo slabo pa po indeksu revščine (kombinacija štirih faktorjev), kjer je zlasti nizka funkcionalna pismenost. Vendar je treba pri nizkem številu obsojenih poudariti, da je od leta 1995 Sloveniji z vrsto ukrepov, za katere je težko izmeriti posamični vpliv, uspelo za 100 odstotkov dvigniti zaporsko populacijo. K temu prispevajo tudi zaostrena zakonodaja, odklanjanje izrekanja alternativnih sankcij, zaostrena kaznovalna politika in dosti bolj sovražno javno mnenje, ki priča o odkriti agresivnosti do družbenega obrobja, ki jo še posebej podpirajo določeni mediji. Namesto humanejših alternativnih sankcij se izrekajo novi represivni izumi, kakršen je uklonilni zapor, z vseh strani preverjanja sporna sankcija.

Zapostavljanje družbenega obrobja pomeni ne nazadnje tudi to, da se to področje širi od delinkventov na druge stigmatizirane skupine, za katere začne v javnosti prevladovati mnenje, da se jim že tako godi predobro. Od Romov se selimo prek narkomanov, brezdomcev, muslimanov, tujcev do invalidov, celo invalidnih otrok ali varnih hiš za zlorabljene ženske. Za malokoga med nami je izključena možnost, da bi prišel v kakšno od omenjenih kategorij. S pristajanjem na take družbene procese si dovolj usodno načrtujemo poti razvoja.

Literatura:

1. Bučar, F. (2006). *Na novih razpotjih*. Celjska Mohorjeva družba.
2. Čačinovič, R.: "Korupcija – rakava rana na prehodu; "Dnevnik, Ljubljana, 9.2.1999.
3. Juhant, J.; Valenčič, R. ur. (1994). *Družbeni nauk Cerkve*. Celje, Mohorjeva družba.
4. Glas, M. (1997). *Ethics and Entrepreneurs: An International Comparative Study*; University of Ljubljana, Ljubljana 1997; (20 s.)
5. Hammarberg, T. (2006). Nesprejemljiva devalvacija človekovih pravic; *Delo, Sobotna priloga*; 21.10., str. 16.
6. Mencinger, J. (2003). Does foreign direct investment always enhance economic growth? *KYKLOS*, Vol.56;4, str. 493–510.
7. Normandeau, A. (1995). La nouvelle penologie"; 3 *Revue internationale de criminology et de police technique*.
8. Petrovec, D. (2000). Bogastvo držav in odziv na kriminaliteto. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51/3, str. 216–221.
9. Pristolič, T. (1999). "Slabe ocene – kakšen je slovenski gospodarski rating? *Mladina*, št. 9, str. 6.
10. Soban, B. (2007). "Lovec na resnico o vojni proti terorizmu"; *Delo*, 14. julija, Sobotna priloga, str.18–20.

Internetni naslovi:

1. Global Economic Viewpoint; (09-25-2006); www.digitalnpq.org/articles/economic/
2. Hartman, T. How Rich is Too Rich For Democracy; News Center, April, 18, 2005; www.commondreams.org/views05/0418.
3. International Centre for Prison Studies- Europe, na internetnem naslovu: www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/wo
4. Human Development Reports 2006: [www.http://hdr.undp.org/](http://hdr.undp.org/).

Wealth, poverty and reaction to crime - from 2000 to 2007

Dragan Petrovec, LL.D, Senior Research Fellow, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Katja Šugman, LL.D. Associate Professor, Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

Gašper Tompa, LL.B. Young Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

The paper is a follow-up of research on the link between poverty and response to crime (published by D. Petrovec in the European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, vol. 8, 2000, no. 4, Poverty and Reaction to Crime). Poverty is measured by HPI (Human Poverty Index) and not by the usual GDP. HPI is the only instrument that enables the measurement of social exclusion, the rate of poverty and the care provided to marginal populations. GDP gives only an average picture, without giving any idea of the proportion of the very poor.

In measurements conducted in 2000, a high correlation (+0.58) between poverty according to HPI and the number of prisoners was established. This result is a warning sign to certain countries, in particular countries in transition, i.e. EU candidates, not to create a wide gap between the rich and poor parts of the population, even though on average well-being is growing. It has been proved that such a gap between the poor and the rich leads to the exclusion of a part of population, including through a harsher sentencing policy.

Fresh research in 2007 confirmed that grabbing fast profits in new EU members has given rise to considerable social inequalities. In addition, the growth of poverty also goes hand in hand with a rise in the prison population. By the use of HPI and an additional inequality index, it was established that in different groups of states (countries in transition and older EU members separately), in particular in new member states (Estonia, Poland, Slovakia, Czech Republic, Hungary), a correlation between economic inequality and the number of prisoners is very high, increasing over three time periods (1995, 2001 and 2006) from 0.80 to 0.84.

The social elite, which, due to money, is also in possession of power, sets rules according to which only a small circle of people can get rich; in contrast, there is an increasing number of the poor, which have to be diverted from having an impact on social changes, even by confining them to ghettos or prisons. The solution to fundamental criminological issues is in the hands of politicians, who have a strong interest in preserving the status quo.

Key words: criminal sociology, social stratification, economic inequality, wealth, poverty, crime, societal reaction

UDC: 31 344.23:343.973